

DOI: 10.31617/3.2023(129)09
УДК 342.25:355.271

ВЕСЕЛОВ Микола,

д. ю. н., професор, професор кафедри
державно-правових дисциплін
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету
внутрішніх справ
вул. Співдружності, 92-А, м. Кривий Ріг,
Дніпропетровська обл., 5000, Україна
ORCID: 0000-0002-3963-2764
veselovndl@ukr.net

VESELOV Mykola,

Doctor of Science (Law), Professor,
Professor at the Department of State
and Legal Disciplines
Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute
of Donetsk State University of Internal Affairs
92A, Spivdruzhnosti St., Kryvyi Rih,
Dnipropetrovsk region, 5000, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3963-2764
veselovndl@ukr.net

ЗАБЕДІЛІНА Анастасія,

бакалавр за спеціальністю "Право"
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету
внутрішніх справ
вул. Співдружності, 92-А, м. Кривий Ріг,
Дніпропетровська обл., 5000, Україна
ORCID: 0009-0003-7362-7867
anastasiyazed1709@gmail.com

ZABYEDILINA Anastasiya,
bachelor's degree in "Law"

Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute
of Donetsk State University of Internal Affairs
92A, Spivdruzhnosti St., Kryvyi Rih,
Dnipropetrovsk region, 5000, Ukraine
ORCID: 0009-0003-7362-7867
anastasiyazed1709@gmail.com

**ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Ракетні обстріли цивільних об'єктів ворогом утворюють значну загрозу для населення України. Метою цієї статті є визначення сучасного стану цивільного захисту населення у країні та окремих її регіонах (на прикладі Криворіжжя), обґрунтування науково-теоретичних засад і розробка деяких організаційно-правових рекомендацій щодо термінового його покращення в умовах війни. Аналіз наявних ризиків та загроз дає змогу зробити припущення, що одним з таких може стати поширення практики встановлення швидкосторуджуваних захисних конструкцій цивільного захисту в межах зупинок наземного громадського транспорту та інших місцях значного скупчення людей. Завдяки перевірці цієї гіпотези шляхом використання сукупності загальнонаукових та спеціальних методів встановлено, що стан забезпеченості окремих територій нашої країни (зокрема Криворіжжя) захисними спорудами цивільного захисту, з погляду наявних потреб, не є задовільним, що негативно впливає на стратегічно важливу складову національної безпеки держави – стан цивільного захисту населення. Унаслідок проведеного дослідження обґрунтовано доцільність подальшого поширення практики встановлення швидкосторуджуваних захисних конструкцій (модульного типу) у місцях постійного скупчення людей, здебільшого в межах зупинок наземного громадського транспорту (особливо у

**CIVIL PROTECTION OF THE
POPULATION UNDER MARTIAL LAW**

Rocket attacks on civilian objects by the enemy pose a significant threat to the population of Ukraine. The aim of this article is to determine the current state of civil protection of the population in the country and its individual regions (on the example of Kryvorizhzhia), substantiating the scientific and theoretical foundations and developing some organizational and legal recommendations for its urgent improvement in wartime conditions. The analysis of existing risks and threats allows us to make an assumption that one of such measures may be the spread of the practice of installing quick-build protective structures of civil protection within the boundaries of ground public transport stops and other places of significant crowding. By testing this hypothesis, using a combination of general scientific and special methods, it was established that the state of provision of certain territories of our country (in particular, Kryvorizhzhia) with civil protection structures, based on existing needs, is not satisfactory, which negatively affects the strategically important component of national state security – the state of civil protection of the population. The conducted research made it possible to substantiate the feasibility of further spreading the practice of installing quickly constructed protective structures (modular type) in places of constant crowding of people, mainly within the limits of ground public

Copyright © Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

великих містах) задля забезпечення населення. Також з'ясовано, що під час розробки переліку місць для облаштування їх захисними спорудами необхідно враховувати низку критеріїв, зокрема: характеристики пасажиропотоку на окремих зупинках, кількість маршрутів та одиниць маршрутних транспортних засобів, які проходять через ці зупинки, відсутність поруч інших захисних споруд (об'єктів подвійного призначення), відносну близькість розташування об'єктів, що мають стратегічне значення та можуть становити інтерес для ворога (як військової цілі для ураження) тощо. Для підвищення ефективності цих споруд за їх активного використання варто враховувати: по-перше, це їх чітка ідентифікація громадянами навіть у незнайомій місцевості серед інших постійних та тимчасових архітектурних споруд; по-друге, наявність та доступність інформації про місця дислокації у населеному пункті споруд цивільного захисту; по-третє, належне утримання даних споруд та використання їх за основним призначенням тощо.

Ключові слова: цивільний захист населення, національна безпека, фонд захисних споруд, організаційно-правові заходи, швидкоспоруджувана захисна конструкція, повітряна тривога.

JEL Classification: H11, H56, K39.

transport stops (especially in large cities) in order to protect the population. In addition, it was found out that during the development of the list of places to equip them with protective structures, it is necessary to take into account a number of criteria, in particular: the characteristics of passenger traffic at individual stops, the number of routes and units of route vehicles that pass through these stops, the absence of other protective structures nearby (dual purpose objects); the relative proximity of the location of objects that are of strategic importance and may be of interest to the enemy (as a military target for destruction), etc. To increase the effectiveness of these structures during their active use: first, it is their clear identification by citizens even in an unfamiliar area among other permanent and temporary architectural structures; secondly, the availability of information about the locations of civil defence facilities in the settlement; thirdly, proper maintenance of these buildings and their use for their primary purpose, etc.

Keywords: civil protection of the population, national security, fund of protective structures, organizational and legal measures, rapidly constructed protective structure, air alarm.

Вступ.

За даними Ради Безпеки ООН (станом на 13.08.2023 р.), з початку повномасштабного вторгнення російських агресорів до нашої країни лише серед цивільного населення України зафіксовано понад 26 тис. жертв війни, зокрема 9 444 убитих і 16 940 поранених. При цьому реальні цифри ймовірно є значно вищими (*UN News*, 2023). Здебільшого зафіксовано втрати серед цивільних осіб, що спричинено застосуванням вибухової зброї з великою зоною ураження, включаючи обстріли з важкої артилерії та реактивних систем залпового вогню, а також ракетні та авіаційні удари. Пік ураження цивільних осіб припадав на березень 2022 р. (*Office of the High Commissioner for Human Rights*, 2022). Починаючи з серпня 2022 року спостерігається помітне зменшення жертв таких обстрілів, втім сумарна їх кількість до цього часу все одно збільшується. Значну загрозу для цивільного населення по всій території України утворюють раптові ракетні обстріли ворогом цивільних об'єктів нашої країни, жертвами яких раз від разу стають десятки чи сотні цивільних мешканців Києва, Дніпра, Запоріжжя, Кривого Рогу, Харкова, Кременчука, Умані, Вінниці, Миколаєва, Херсона, Нікополя, Краматорська, Слов'янська, Львова, Луцька, Чернігова та інших населених пунктів України, які продовжують поповнювати сумну статистику наслідків терористичного способу ведення війни країною-агресором.

На фоні окреслених загроз варто визнати, що Україна виявилася неготовою до забезпечення належного цивільного захисту населення в умовах повномасштабної війни (з урахуванням численних порушень окупантами міжнародних норм та правил), і йдеться не тільки про

брак ефективних систем протиповітряної оборони (далі – ППО). Українське суспільство повинне надавати об’єктивну оцінку ефективності заходів державних органів і органів місцевого самоврядування щодо захисту населення та територій від надзвичайних ситуацій, а також вимагати забезпечення безпечного середовища в умовах війни. Зокрема це має відбуватися на підставі ретельного аналізу повітряних загроз і проведення низки необхідних організаційно-правових та інженерних заходів цивільного захисту населення. Зазначене обумовлює актуальність і своєчасність обраної для цього дослідження тематики.

Проблема цивільного захисту населення в умовах війни має міждисциплінарний характер. Різні автори досліджували окремі аспекти реформування системи цивільного захисту в Україні (Кулешов та ін., 2019), воєнно-політичні та управлінські питання у цій сфері (Шойко, 2020; Фаріон-Мельник та ін., 2021), технічні вимоги до захисних споруд цивільного захисту (Волянський та Парталян, 2021; Майборода та ін., 2022) тощо. Результати та окремі тези цих праць використані чи враховані під час проведення нашого дослідження. Водночас умови повномасштабної війни з постійним терором окупантами цивільних об’єктів та мирного українського населення зобов’язують об’єднати наукові, управлінські та організаційно-правові зусилля задля пошуку термінових шляхів ефективного убезпечення громадян України від повітряних загроз.

Метою цієї статті є визначення сучасного стану цивільного захисту населення у країні та окремих її регіонах (на прикладі Криворіжжя), обґрунтування науково-теоретичних засад і розробка деяких організаційно-правових рекомендацій щодо термінового його (стану безпеки і захисту цивільного населення) покращення в умовах війни від ураження під час повітряних атак противника. Попередній аналіз наявних ризиків та загроз дає змогу висунути гіпотезу, що одним з таких заходів може стати поширення практики встановлення швидкосторуджуваних захисних конструкцій цивільного захисту в межах зупинок наземного громадського транспорту та інших місцях значного скупчення людей. Такий захід вимагає наукового осмислення низки пов’язаних з цим організаційно-технічних і правових питань, зміст та результати якого представлені у цій статті.

Методологією цього дослідження є сукупність низки загальнонаукових і спеціальних методів: *діалектичного* (для з’ясування стану фонду захисних споруд через критичний аналіз статистичних та інших даних), *формально-логічного* та *абстрактно-логічного* (для з’ясування окремих соціальних явищ та їх теоретичного осмислення), *порівняльно-правового* (для дослідження правових норм і стандартів у відповідній сфері), *статистичного* та *математичного* (для вивчення й узагальнення емпіричної бази: статистичної звітності, результатів анкетування), а також методів *спостереження*, *моделювання*, *опитування* (дослідження передбачає проведення онлайн-анкетування тощо), *системного аналізу* й *синтезу*, *дедукції* та *індукції* (для вивчення та узагальнення даних

загальнодержавного, регіонального та місцевого масштабу, проєкції отриманих результатів на інші рівні цивільного захисту й формулювання власних висновків з питань, які пов'язані з метою дослідження). Варто звернути увагу, що основні спостереження та моделювання суспільних відносин, що стали об'єктом цього дослідження, проведені на локальному рівні (у межах Кривого Рогу – міста Дніпропетровської області, яке є одним з провідних промислових центрів країни, має значну (в масштабах України) кількість населення, що зазнало неодноразових ракетних обстрілів з боку ворога), утім з великою ймовірністю можна припускати, що отримані знання про окремі факти та закономірності стануть у пригоді під час формулювання загальних висновків і пропозицій з аналогічних питань у масштабах країни.

Основна частина статті поділена на три частини, в яких послідовно викладено результати аналізу та основні характеристики: повітряних загроз для цивільного населення на загальнодержавному та регіональному масштабах (Дніпропетровщини); стан фонду захисних споруд та його придатності до захисту населення країни в умовах війни (на прикладі Криворіжжя); обґрунтування доцільності поширення практики встановлення швидкоспоруджуваних захисних споруд як термінового заходу поповнення фонду цивільного захисту та забезпечення населення в умовах повітряної загрози, а також організаційно-правові заходи підвищення ефективності їх функціонування.

1. Повітряна загроза та проблеми захисту цивільного населення в умовах війни.

Аналітики констатують, що відсутність очікуваних злочинною владою країни-агресора результатів через дії наземних сил на полі бою змушують її злочинний уряд вдаватися до більш терористичної тактики ведення війни, спрямованої на ураження цивільних об'єктів. Під удар потрапляють не тільки будівлі органів публічного адміністрування, об'єкти транспортної системи, енергетики, водопостачання, промисловості, а й житлові будинки, що призводить до загибелі та поранення українців. Поряд з налагодженням сучасної системи ППО, ефективним способом і засобом захисту населення країни від загроз авіаційного та ракетного ураження залишається система своєчасного оповіщення та використання захисних споруд цивільної оборони (цивільного захисту). Також варто додати, що ризик завдання шкоди пересічним громадянам, що перебувають вдома чи на вулиці під час ворожих повітряних атак, залишається навіть у разі успішного спрацювання українських систем ППО. У такий спосіб війни ворог посилює військову агресію ще й гуманітарною (метою *гуманітарної агресії* є демотивація та деморалізація противника, його населення, військ та уряду (Інститут національного розвитку, 2021).

Аналізуючи положення Кодексу цивільного захисту України (далі – КЦЗУ), деякі автори небезпідставно зазначають, що законодавство обмежує коло осіб, які підлягають укриттю в захисних спорудах, за принципом "персонал – населення". Як це парадоксально не виглядає, але укриттю у сховищах, виходячи з приписів п. 1 ч. 3 ст. 32 КЦЗУ) підлягає лише персонал суб'єктів господарювання (найчисленніша зміна), для укриття ж населення сховища не передбачаються. Виняток становлять лише хворі, що знаходяться в закладах охорони здоров'я, які не можуть бути евакуйовані у безпечне місце. Натомість швидкоспоруджувані захисні споруди разом зі спорудами подвійного призначення та найпростішими укриттями призначені для укриття населення міст і населених пунктів, причому не всього населення, а лише тієї його частини, яка не підлягає евакуації у безпечне місце (Бойко & Карманний, 2017, с. 54). Водночас досі законодавець, згадуючи у КЦЗУ про швидкоспоруджувані захисні споруди цивільного захисту, чомусь не включає їх до фонду захисних споруд цивільного захисту (абзац 5 ч. 2 ст. 32 цього Кодексу).

За даними інтерактивного сайту "*Air-alarms.in.ua*", з початку війни (станом на 17.08.2023 р.) серед регіонів України за найбільшою кількістю повітряних тривог перші п'ять місць посідають Донецька (5064), Харківська (2599), Запорізька (2416) та Дніпропетровська (2284) області. Ці ж самі регіони є лідерами за загальною тривалістю часу повітряних тривог. Найчастіше такі повітряні тривоги лунали у четвер (4507) та вівторках (4423), за часом – з 12:00 до 18:00 год. (8396). За кількістю повідомлень про вибухи Дніпропетровщина посідає 6-е місце (370) – 6 % загальної кількості по Україні (для повнішого уявлення ситуації зазначимо, що 1-е місце за цим показником посідає Херсонщина (2002), а останнє місце поділяють Закарпаття та Буковина (1). За кількістю повітряних тривог по Дніпропетровській області за час війни м. Кривий Ріг посідає перше місце, за тривалістю – друге (після м. Нікополя); за кількістю повідомлень про вибухи – друге (після м. Дніпро) – 75 (*Air-alarms.in.ua*, б. д.).

Необхідно зазначити, що за період тривання війни Кривий Ріг періодично стає ціллю здебільшого ракетних атак з боку противника. Україна пам'ятає непоодинокі масовані ракетні обстріли гідротехнічних споруд міста у 2022 р. з метою створити гуманітарну катастрофу у великому промисловому центрі; ураження житлових будинків у 2023 р. Географічно об'єктами ракетних обстрілів були та залишаються донині різні райони (частини) найбільшого за протяжністю у країні та Європі міста від півночі до півдня тощо.

Найбільша кількість повітряних тривог припадає на будні дні, а саме на "розпал робочого дня" (з 12:00 до 18:00 год.), коли значна частина активного населення міста знаходиться поза домом. Протягом цього часу у разі оголошення повітряної тривоги людина може опинитися у будь-якому місці населеного пункту й перебувати на

вулиці, зокрема як пішохід, водій, пасажир, у тому числі очікуючи громадський транспорт. Особливо небезпечними у такій ситуації є скупчення людей у великих містах, що у разі повітряного обстрілу та потрапляння ракети (чи її уламків) або снарядів у радіусі до 100–200 м призведе до одночасної загибелі та травмування значної кількості людей. Більш-менш дієвим засобом укриття населення (у такому випадку – учасників дорожнього руху) від подібного виду загроз зазвичай є захисні споруди цивільного захисту.

2. Фонд захисних споруд та його придатність до захисту населення країни в умовах війни (на прикладі м. Кривий Ріг).

"Громадянин має відчувати себе у безпеці" – так зазначено у п. 46 Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України № 392/2020). Реалізація цієї аксіоми та інших пріоритетів, згаданих у зазначеній Стратегії, має забезпечуватися за низкою напрямів, серед яких: "...створення безпечних умов життєдіяльності людини, зокрема на територіях, що постраждали внаслідок бойових дій, розбудова ефективної системи цивільного захисту" (Указ Президента України № 392/2020). У п. 63 Стратегії прописано: "Для системного захисту України від загроз національній безпеці необхідним є розвиток сектору безпеки і оборони. Для цього Україна: ...оптимізує державну систему цивільного захисту шляхом удосконалення її структури та системи управління (координації), удосконалив реактування на загрози, пов'язані з надзвичайними ситуаціями будь-якого характеру, уточнить завдання на мирний час та в особливий період" (Указ Президента України № 392/2020). Стратегія набула чинності у (мирному!) 2020 р., ще за рік до того (на виконання вимог Закону України "Про Національну безпеку України) у 2019 р. Уряд України затвердив Порядок проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту Міністерством внутрішніх справ (Постанова КМУ № 507, 2019). Утім чи вдалося напередодні повномасштабної війни центральним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування приділити належної уваги цим питанням, оцінити стан цивільного захисту на місцях та привести окремі складові цієї системи (зокрема фонд захисних споруд цивільного захисту населення) у відповідність до сучасних потреб?

Фонд захисних споруд певного міста чи району утворює сукупність усіх захисних споруд та інших споруд, що можуть бути використані для укриття населення. Об'єкти фонду мають стратегічне значення для забезпечення захисту населення (Постанова КМУ від № 138, 2017).

На початок війни (24.02.2022 р.) м. Кривий Ріг мало 174 сховища цивільного захисту, що у сукупності розраховані на 51 195 осіб (веб-сайт Криворізької міської ради та її виконкому, 2022), – 8.5 % номінальної кількості мешканців населеного пункту. – *Прим. авт.*

При цьому 90 % захисних споруд не відповідає нормам. Тому в місті з чисельністю населення понад 600 тис. людей умовно придатними лишалося 39 укриттів. Проте здебільшого вони є бомбосховищами лише "на папері". Інші притулки зруйновані, затоплені або підтоплені ґрунтовими водами. Деякі потребують ремонту, дець демонтували необхідне спецобладнання (лист УПНС та ЦЗН Виконкому Криворізької міськради № 7/13/106, 2022).

КЦЗУ (ч. 2 ст. 32) передбачає, що для укриття населення також використовуються споруди *подвійного призначення* – наземні або підземні будівлі/споруди чи їх окремі частини, що спроектовані або пристосовані для використання за основним функціональним призначенням, зокрема для захисту населення, та в яких створені умови для тимчасового перебування людей. А також в особливий період нарощування фонду захисних споруд цивільного захисту здійснюється шляхом будівництва швидкосторуджуваних захисних споруд цивільного захисту та створення найпростіших укриттів (КЦЗУ, 2012).

За чисельними повідомленнями органів місцевого самоврядування Кривого Рогу кількість та доступність об'єктів цивільного захисту населення суттєво збільшено завдяки обладнанню споруд подвійного призначення. Утім варто застерегти, що слово "обладнання" здебільшого для таких об'єктів (підвалів багатоповерхових будинків, складських приміщень) є доволі умовним. За деякими неофіційними джерелами з перевірених підвальних приміщень 90 % не відповідають вимогам, вільний доступ громадян до багатьох з них також є фактично обмеженим (Сайт "Свої Кривий Ріг", 2022). Зауважимо, що подібний стан проблеми є актуальним для всієї країни, про що свідчить сумний випадок у м. Київ, коли під час повітряної атаки на початку червня 2023 року (а це 16-й місяць повномасштабної війни) через неможливість потрапити до закритого бомбосховища загинуло три людини (*Interfax-Україна*, 2023).

Ознайомлення з *інтерактивною картою* всіх укриттів Кривого Рогу дає підстави зробити невтішний висновок – зона покриття такими об'єктами території міста не є щільною та не всюди відповідає відповідним стандартам (Сайт "Укриття м. Кривий Ріг", 2023). За державним стандартом, захисні споруди цивільного захисту населення (далі – захисні споруди) мають розміщуватися у межах радіуса збору населення, що підлягає укриттю (до 500 м), у місцевості, що не зазнає негативного впливу небезпечних геологічних та гідрогеологічних явищ і процесів (підтоплення та затоплення, зсувів тощо) (ДБН В.2.2.5-97). Час прямування до укриття для осіб, що мешкають у радіусі 500 м – до 8-10 хв. Частина житлових забудов залишається поза радіусом нормативного охоплення заявлених сховищ, що фактично в умовах повітряної атаки збільшує шанси мешканців таких будинків потрапити під ураження на шляху до укриття. На це вказують і результати проведеного нами соціологічного опитування: 18 % респондентів зазначили, що "бомбосховища" знаходяться в 15–20 хв. ходьби від їх домівок, а 17.6 % – що

будь-які сховища поблизу їх місця мешканця взагалі відсутні. До того ж наявні сховища здебільшого не здатні вмістити усіх потенційних осіб, які мешкають у радіусі їх місцезребування.

Отже, беручи до уваги приклад Кривого Рогу, варто визнати, що забезпеченість цивільного населення цього населеного пункту захисними спорудами є далекою від нормативів та фактичних потреб мешканців міста. Через наявну інформацію в Інтернеті та за підсумками її аналізу можна говорити про те, що ця проблема має не регіональний, а загальнодержавний масштаб і потребує вжиття як негайних, так і перспективних організаційно-правових, економічних та інженерно-технічних заходів.

У сучасних умовах в Україні з метою захисту від повітряних атак супротивника більш-менш ефективно використовуються здебільшого споруди подвійного призначення – наземні або підземні будівлі/споруди чи їхні окремі частини, що спроектовані або пристосовані для використання за основним функціональним призначенням, зокрема для захисту населення, та в яких створені умови для тимчасового перебування людей (наприклад, станції метро (м. Київ, м. Харків), підземного швидкісного трамвая (м. Кривий Ріг), підземні пішохідні переходи та автомобільні тунелі, підземні автопаркінги тощо). Але такі інженерні споруди є не всюди, тож не можуть забезпечити цілковите охоплення території усього населеного пункту. Наприклад, у Кривому Розі функціонує швидкісний трамвай, станції якого переважно знаходяться під землею (на незначній глибині) або як мінімум обладнані підземними переходами; є один-два підземних автопаркінги; у трьох місцях є системи підземних пішохідних переходів. Такі інженерні споруди можуть виконувати роль об'єктів цивільного захисту не лише для учасників дорожнього руху. Проте в місті, де нараховується понад сотня місць одночасного скупчення значної кількості потенційних пасажирів та інших громадян, кількість об'єктів, що здатні забезпечити таким особам тимчасовий безпечний притулок, не перевищує двох десятків.

Щодо правового аспекту розв'язання зазначеної проблематики, доречно зауважити, що у жовтні 2022 р. набули чинності зміни до деяких законодавчих актів України про забезпечення вимог цивільного захисту під час планування та забудови територій (Закон України № 2486-IX, 2022). Зокрема до законодавства запроваджується обов'язок органів державної влади щодо формування переліку об'єктів, проектна документація на будівництво яких повинна включати розділ інженерно-технічних заходів цивільного захисту; зміни також торкнулися обов'язків власників захисних споруд, споруд подвійного призначення, найпростіших укриттів (незалежно від форм власності) щодо їх утримання та приведення у готовність до прийому населення у термін, що не перевищує 24 год. у разі приведення єдиної державної системи цивільного захисту, її складових у режим підвищеної готовності тощо.

Водночас здебільшого ці нормативно-правові зміни більш розраховані на довгостроковий ефект у перспективі, аніж на термінове усунення наявних проблем.

Потребує перегляду й низка технічних приписів чинного ДБН В.2.2-5-97 "Будинки і споруди. Захисні споруди цивільного захисту", вимоги якого, на наш погляд, не враховують повною мірою ані сучасних умов забудови та інфраструктури населених пунктів, ані тривалого характеру військових дій, пов'язаних з періодичними повітряними атаками з боку ворога по цивільних об'єктах. Більш екстремим напрямом, здатним покращити ситуацію з повсякденним захистом пересічних українців у громадських місцях (місцях масового скупчення громадян), нам видається поповнення фонду захисних споруд шляхом поширення практики виготовлення та встановлення швидкосторуджуваних захисних споруд цивільного захисту тощо.

3. Використання швидкосторуджуваних захисних споруд цивільного захисту для забезпечення населення.

В Україні відповідні захисні споруди вперше почали з'являтися вже під час війни у містах Харків, Дніпро, Одеса біля зупинок громадського транспорту, а також тих місць, де немає поряд інших придатних укриттів. В одних з останніх публікаціях на цю тему науковці у відповідній галузі технічних знань зазначають, що запропоноване конструктивне рішення автономної швидкосторуджуваної захисної споруди цивільного захисту виконується за технологією збірного залізобетону. При цьому для забезпечення можливості перевезення та монтування в умовах щільної міської забудови шляхом раціонального підбору параметрів окремих елементів (товщини панелі, фізико-механічних характеристик фібробетону) мінімізовано власну вагу збірних панелей та споруди загалом (Савицький та ін., 2022, с. 87). Отже, по суті, це швидкосторуджувана захисна споруда цивільного захисту (ч. 2 ст. 32 КЦЗУ). Ці споруди, за умови їхнього активного виготовлення та поширення – встановлення на місцях найбільшого скупчення пасажирів і пішоходів (якщо поруч немає інших придатних для захисту населення інженерних споруд подвійного призначення), здатні забезпечити більш-менш безпечний притулок на час тривання повітряної тривоги. Фахівці погоджуються, що ці споруди не здатні врятувати від прямого ракетного влучання. Але у разі потрапляння ракети чи снаряду поруч, такі укриття стануть рятівними від вибухової хвилі, осколків та ракетних уламків ("Вечірній Київ", 2022).

Як вказує світовий досвід, зокрема Ізраїлю, облаштування "безпечних зупинок" з метою цивільного захисту населення, в таких бомбосховищах лежить принцип їх швидкої доступності з моменту оголошення повітряної тривоги та можливість не тільки витримати руйнівну силу дозволеної міжнародним гуманітарним правом зброї,

а й убезпечити населення від смертельної загрози (Пояснювальна записка до проєкту рішення Київської міської ради "Про вжиття заходів щодо створення безпечних захисних конструкцій в межах зупинок наземного громадського транспорту в місті Києві в умовах дії особливих правових режимів", 2022).

З наведеної діаграми наочно можна побачити, як часто повітряна тривога застигає наших містян у дорозі (рисунок).

Результати соціологічного опитування мешканців Кривого Рогу

Джерело: результати авторського соціологічного опитування.

Цілком природно, що 82.4 % респондентів серед опитаних не відчують себе у небезпеці за таких обставин, але як зазначило 60 % з них – іншого варіанту немає. І цілком логічним є те, що 94.1 % опитаних осіб підтримує встановлення на зупинках громадського транспорту швидкоспоруджуваних захисних споруд.

Дуже цікавим видається нам факт, що з часом (>1.5 року війни) люди вже "звикли" жити в умовах частого звучання сигналу повітряної тривоги. Проте лише 27.5 % готові дочекатися відбою сигналу "Повітряна тривога", перебуваючи у дорозі чи на зупинці громадського транспорту, у споруді цивільного захисту. Утім картина суттєво змінюється, якщо до умов питання додати: "у разі чутних вибухів" – за таких обставин дочекатися відбою повітряної тривоги у захисній споруді готові вже 80.4 %!

Згідно з Порядком створення, утримання фонду захисних споруд цивільного захисту та ведення його обліку такий фонд створюється органами державної влади та місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання відповідно до вимог КЦЗУ. Потреби в захисних спорудах на особливий період визначаються: у планах цивільного захисту на особливий період, що розробляються у масштабі міста, району, району у місті; розділах (схемах) інженерно-технічних заходів цивільного захисту містобудівної документації на особливий період, розділах інженерно-технічних заходів цивільного захисту проєктної

документації об'єктів будівництва. Під час визначення потреб враховується технічний стан наявних захисних споруд, а також наявність і технічний стан споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів. В особливий період нарощування фонду захисних споруд здійснюється шляхом завчасного придбання (виготовлення), будівництва (монтажу) швидкоспоруджуваних захисних споруд, зокрема зі спеціальних конструкцій блок-модульного типу, відповідно до ДСТУ 9195:2022 (Постанова КМУ № 138, 2017).

Впровадження такого проекту в конкретному населеному пункті потрібно починати з прийняття відповідного рішення органом місцевого самоврядування. Так, аналіз подібного рішення Київської міської ради № 08/231-975/ПР від 05.08.2022 р. дозволяє окреслити основні етапи реалізації заходів щодо створення безпечних захисних конструкцій у межах зупинок наземного громадського транспорту в будь-якому іншому місті:

- розробка Переліку місць для облаштування та створення фонду захисних конструкцій цивільного захисту в межах зупинок наземного громадського транспорту в місті для укриття пасажирів під час повітряної тривоги в умовах дії особливих правових режимів;
- вжиття заходів щодо розробки проектно-кошторисної документації для облаштування захисних конструкцій цивільного захисту в межах зупинок наземного громадського транспорту в місті.

Етап реалізації зазначених заходів має включати:

- створення (замовлення чи придбання) модулів швидкоспоруджуваних захисних конструкцій;
- монтаж цих конструкцій згідно з визначеною дислокацією та їх обладнання;
- передавання захисних споруд балансоутримувачам і вирішення пов'язаних з цим організаційно-правових та фінансових питань;
- постановка на облік (складення в паперовій формі паспорта та облікової картки захисної споруди – здійснюють їх балансоутримувачі; внесення відомостей до електронного обліку захисних споруд – здійснюється ДСНС).

Що необхідно враховувати для підвищення ефективності цих споруд за їхнього активного використання: *по-перше*, це чітка ідентифікація громадянами навіть у незнайомій місцевості серед інших постійних і тимчасових архітектурних споруд; *по-друге*, наявність та доступність інформації про місця дислокації у населеному пункті споруд цивільного захисту; *по-третє*, належне утримання даних споруд і використання їх за основним призначенням тощо. Для цього потрібно вжити низку організаційно-правових заходів.

Під час надзвичайних ситуацій мозок людини починає активну дію у пошуках захисту. Якщо людина не знає місцевості, їй буде складно зорієнтуватися, тож потрібно розробити ідентифікуючі знаки до найближчих укриттів. Щоб покращити видимість цих споруд,

пропонуємо підібрати яскраві позначки, щоб вирізнити їх на фоні інших забудов і розробити єдині стандарти кольорової візуалізації. На сьогодні цьому питанню не приділяється належної уваги. Стратегічне значення фонду захисних споруд для забезпечення захисту населення передбачає маркування об'єктів цього фонду (на які поширюється дія норм міжнародного гуманітарного права) в особливий період, зокрема у воєнний час, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами) (Постанова КМУ № 138, 2017). Утім зараз пофарбування наявних об'єктів відбувається хаотично, при цьому до цього питання підходять більш з естетичного, ніж з практичного боку. За умови пофарбування цих укриттів на різну тематику, наприклад, підкреслення концепції української культури, мистецтва, основне смислове навантаження кольорового позначення саме захисної споруди цивільного захисту уходить на другий план. А в умовах недостатньої видимості чи несприятливих погодних умов даний об'єкт на фоні інших інженерних споруд та зелених насаджень взагалі буде важко визначити здалеку.

Варто враховувати й немалу вартість цих захисних споруд (так, шість харківських "залізобетонних зупинок" місткістю на 18 осіб коштувало місцевому бюджету 783 тис. грн за одну споруду, а один об'єкт місткістю на 30 осіб – понад 1 млн грн (Страна.ua, 2022)). Тож, у найближчі часи казати про встановлення таких споруд на кожній зупинці поки не доведеться. Звісно, що вони будуть встановлюватися насамперед на основних (вузлових) транспортних розв'язках, місцях значного скупчення людей. Тому доцільно доводити інформацію до пішоходів і пасажирів, які саме зупинки обладнані такими засобами захисту. Це можна робити шляхом розміщення карти розташування (дислокації) наявних захисних споруд за маршрутом слідування на зупинках громадського транспорту, у салонах та у водіїв маршрутних транспортних засобів, запровадити відповідні програмні застосунки до мобільних пристроїв тощо.

Ще однією проблемою може стати схильність громадян-маргіналів до "вандалізму", псування комунального майна. Такі укриття можуть використовуватися не за своїм цільовим призначенням, наприклад, як "громадська вбиральня", "тимчасовий затишок" для безхатченків або пошкоджуватися, замальовуватися тощо. Щоб уникнути таких випадків, в укриттях встановлені камери відеоспостереження, які знімають ситуацію всередині і зовні. Водночас додатковим заходом задля утримання несвідомих громадян від пошкодження таких споруд та їх обладнання у найближчій перспективі слід запровадити спеціальні норми, які б передбачали адміністративну відповідальність за такі протиправні діяння, наприклад, доповнити Особливу частину Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) новою статтею 182-1 "Пошкодження чи використання не за призначенням захисних споруд цивільного захисту населення" (Забеділіна & Веселов, 2022, с. 67).

Висновки.

За результатами проведеного дослідження можна констатувати, що стан забезпеченості окремих територій, населених пунктів нашої країни (на прикладі міста Кривий Ріг) захисними спорудами цивільного захисту, виходячи з наявних потреб, не є задовільним; здебільшого такі об'єкти фонду захисних споруд не відповідають вимогам стандарту (ДБН В.2.2.5-97 зі змінами), що негативно впливає на стратегічно важливу складову національної безпеки держави – стан цивільного захисту населення. На підставі всебічного вивчення окремих фактів та з огляду на загальнопоширені індикатори можна з великою ймовірністю стверджувати, що така тенденція є типовою, а зазначена проблема на жаль має не лише регіональний, а й загальнодержавний масштаб і потребує вжиття не тільки перспективних, а й негайних (термінових) організаційно-правових, економічних та інженерно-технічних заходів.

Проведені в межах дослідження обстеження, розрахунки та соціологічні опитування дозволили обґрунтувати доцільність подальшого поширення практики встановлення швидкоспоруджуваних захисних конструкцій (модульного типу) у місцях постійного скупчення людей, переважно в межах зупинок наземного громадського транспорту (особливо у великих містах) задля забезпечення населення від потенційних загроз ракетних (повітряних) обстрілів. Додатково з'ясовано, що під час розробки переліку місць для облаштування їх захисними спорудами необхідно враховувати низку критеріїв, зокрема характеристики пасажиропотоку на окремих зупинках, кількість маршрутів та одиниць маршрутних транспортних засобів, які проходять через ці зупинки, відсутність поруч інших захисних споруд (об'єктів подвійного призначення); відносну близькість розташування об'єктів, що мають стратегічне значення і можуть становити інтерес для ворога (як воєнна ціль для ураження) тощо.

Наукова новизна отриманих у дослідженні та висвітлених у статті результатів полягає у констатації та доведенні наявності проблем відповідності стану фонду захисних споруд цивільного захисту населення сучасним викликам (в умовах бойових дій ворога не лише на "полі бою", а й проти мирних громадян); додаткового обґрунтування поширення практики збільшення фонду та використання швидкоспоруджуваних захисних споруд цивільного захисту модульного типу, а також розробці деяких організаційно-правових рекомендацій щодо ефективності їх функціонування в особливий період.

Практична цінність отриманих результатів полягає у формулюванні пропозицій до вітчизняного законодавства:

- абзац 3 ч. 2 ст. 32 КЦЗХ доповнити та викласти у наступній редакції: "Швидкоспоруджувана захисна споруда цивільного захисту – це споруда, що зводиться (виготовляється, монтується) за короткий

час із спеціальних конструкцій (виробів), вимоги до яких встановлюються будівельними нормами, стандартами та правилами. *Органи, відповідальні за створення фонду захисних споруд, повинні вживати заходів щодо визначення та підтримання в актуальному стані переліку місць для облаштування їх захисними спорудами з урахуванням об'єктивних потреб населення населеного пункту чи окремої місцевості, придбання (виготовлення) та утримання захисних споруд, зокрема блок-модульного типу, відповідно до чинних стандартів";*

- абзац 5 ч. 2 ст. 32 КЦЗХ викласти у такій редакції: "Захисні споруди цивільного захисту, споруди подвійного призначення та найпростіші укриття, включаючи швидкосторуджувані захисні споруди цивільного захисту складають фонд захисних споруд цивільного захисту і належать до засобів колективного захисту";

- КУПАП доповнити новою статтею 182-1 "Пошкодження чи використання не за призначенням захисних споруд цивільного захисту населення" тощо.

В контексті зазначеного перспективою подальших розвідок за цим напрямом є напрацювання позитивних практик створення фонду захисних споруд в окремих містах (регіонах) країни, аналіз ефективності їх використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	REFERENCE
<p>Interfax-Україна: інформаційне агенство. Події. (2023, 1 червня). <i>Поліція відкрила справу через закрите бомбосховище в Києві, біля входу до якого загинули люди.</i> https://interfax.com.ua/news/general/913887.html#:~:text=%22%D0%A1%D1%8C%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%20%D0%B2%20%D0%9A%D0%B8%D1%94%D0%B2%D1%96%20%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%B8%D0%BD%D1%83%D0%BB%D0%B8%20%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%94,%D0%A6%D0%B5%20%D0%B7%D0%B%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD.</p>	<p>Interfax-Ukraine: information agency. Events (2023, June 1). <i>The police opened a case about a closed bomb shelter in Kyiv, near the entrance of which people died.</i> https://interfax.com.ua/news/general/913887.html#:~:text=%22%D0%A1%D1%8C%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%20%D0%B2%20%D0%9A%D0%B8%D1%94%D0%B2%D1%96%20%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%B8%D0%BD%D1%83%D0%BB%D0%B8%20%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%94,%D0%A6%D0%B5%20%D0%B7%D0%B%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD.</p>
<p>Office of the High Commissioner for Human Rights, United Nations Human Rights Monitoring Mission in Ukraine. (2022). <i>Ukraine: civilian casualty update.</i> https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-08/Ukraine%20-%20civilian%20casualty%20update%20as%20of%207%20August%202022%20ENG.pdf.</p>	<p>Office of the High Commissioner for Human Rights, United Nations Human Rights Monitoring Mission in Ukraine. (2022). <i>Ukraine: civilian casualty update.</i> https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-08/Ukraine%20-%20civilian%20casualty%20update%20as%20of%207%20August%202022%20ENG.pdf.</p>
<p>UN News. Global perspective. (2023). <i>Human stories Since the beginning of the war in Ukraine, the UN has registered at least 26,384 civilian casualties.</i> https://news.un.org/ru/story/2023/08/1443897.</p>	<p>UN News. Global perspective. (2023). <i>Human stories Since the beginning of the war in Ukraine, the UN has registered at least 26,384 civilian casualties.</i> https://news.un.org/ru/story/2023/08/1443897.</p>

<p>Будинки і споруди. Захисні споруди цивільного захисту. ДБН В.2.2-5-97. Зміна № 3. <i>Видання офіційне</i>. Київ: Мінрегіон України, Укрархбудінформ, 2018. 34 с.</p>	<p>Buildings and structures. Protective structures of civil protection. DBN B.2.2-5-97. Shift No. 3. <i>The publication is official</i>. Kyiv: Ministry of Regions of Ukraine, Ukrarchbudinform, 2018. 34 p.</p>
<p>Бойко, В. О., & Карманний, С. В. (2017). Захисні споруди цивільного захисту: стан і перспективи використання. <i>Безпека людини і реалізація права на працю в сучасних умовах життєдіяльності</i>. (с. 54–58). https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2017/Sbornik_OBGD_2017.pdf#page=55.</p>	<p>Boiko, V. O., & Karmannyi, Ye. V. (2017). Protective structures of civil protection: state and prospects of use. <i>Human safety and the realization of the right to work in modern life conditions</i>. (pp. 54–58). https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SBORNIKI_2017/Sbornik_OBGD_2017.pdf#page=55.</p>
<p>Вечірній Київ. (2022, 4 жовтня). <i>У Києві можуть з'явитися бомбосховища на зупинках: думки фахівців та ініціаторів</i>. https://vechirniy.kyiv.ua/news/72251/.</p>	<p>Vechirniy Kyiv. (2022, October 4). <i>Bomb shelters may appear at bus stops in Kyiv: opinions of experts and initiators</i>. https://vechirniy.kyiv.ua/news/72251/.</p>
<p>Забєділіна, А. С., & Веселов, М. Ю. (2022). Убезпечення пішоходів та пасажирів від ураження під час ракетних та артилерійських обстрілів. <i>Реалізація та розвиток публічної політики у сфері безпеки дорожнього руху під час війни та у новосенний період</i> (с. 65–68). https://drive.google.com/file/d/1lp2Iqx3OTNadxVtPKJpghgrfOImg2r83/view.</p>	<p>Zabyedilina, A. S., & Veselov, M. Yu. (2022). Protection of pedestrians and passengers from damage during rocket and artillery fire. <i>Implementation and development of public policy in the field of road safety during the war and in the post-war period</i> (pp. 65–68). https://drive.google.com/file/d/1lp2Iqx3OTNadxVtPKJpghgrfOImg2r83/view.</p>
<p>Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення вимог цивільного захисту під час планування та забудови територій" № 2486-IX (2022). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2486-20#Text.</p>	<p>Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Ensuring Civil Protection Requirements During Planning and Development of Territories" No. 2486-IX (2022). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2486-20#Text.</p>
<p>Інститут національного розвитку (2021). <i>Гуманітарна агресія РФ проти України: розстановка сил, перспективи і способи протидії</i>. https://ind.org.ua/2021/03/31/humanitarna-ahresiiia-rf-proty-ukrainy-rozstanovka-syl-perspektyvy-i-sposoby-protydii/.</p>	<p>Institute of National Development (2021). <i>Humanitarian aggression of the Russian Federation against Ukraine: deployment of forces, prospects and methods of countermeasures</i>. https://ind.org.ua/2021/03/31/humanitarna-ahresiiia-rf-proty-ukrainy-rozstanovka-syl-perspektyvy-i-sposoby-protydii/.</p>
<p>Київська міська рада: офіційний веб-сайт. (2022, 10 серпня). <i>Пояснювальна записка до проекту рішення Київської міської ради "Про вжиття заходів щодо створення безпечних захисних конструкцій в межах зупинок наземного громадського транспорту в місті Києві в умовах дії особливих правових режимів"</i>. Текстовий документ (docx). https://kmr.gov.ua/uk/content/proekt-rishennya-kyuyivskoyi-miskoyi-rady-24565.</p>	<p>Kyiv City Council: official website. (2022, August 10). <i>Explanatory note to the draft decision of the Kyiv City Council "On taking measures to create safe protective structures within the limits of ground public transport stops in the city of Kyiv under special legal regimes"</i>. Text document (docx). https://kmr.gov.ua/uk/content/proekt-rishennya-kyuyivskoyi-miskoyi-rady-24565.</p>
<p>Кодекс цивільного захисту України (2012). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#n1616.</p>	<p>Code of Civil Protection of Ukraine (2012). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#n1616.</p>
<p>Кулешов, М. М., Ященко, О. А., & Безугла, Ю. С. (2019). Концептуальні підходи до реформування системи цивільного захисту в Україні. <i>Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління</i>, (11), 396–405. https://doi.org/10.5281/zenodo.3532925.</p>	<p>Kulieshov, M. M., Yashchenko, O. A., & Bezuhla, Yu. S. (2019). Conceptual approaches to reforming the civil defense system in Ukraine. <i>Bulletin of the NUTSZ of Ukraine. Series: Public administration</i>, (11), 396–405. https://doi.org/10.5281/zenodo.3532925.</p>

<p>Лещенко, О. Я., Трунцев, Г. В., Михайлов, В. М., Андриєнко, М. В., Коробкін, В. Ф. Романюк, Н. М., Калиненко, Л. В., & Борисова, А. С. (2021). <i>Перші кроки щодо організації цивільного захисту на базовому рівні місцевого самоврядування: серія практичних порадишників</i> (П. Б. Волянського, С. А. Парталіана. Ред). ІДУ НД ЦЗ, Серія 9.</p>	<p>Leshchenko, O. Ya., Truntsev, H. V., Mykhailov, V. M., Andriienko, M. V., Korobkin, V. F. Romaniuk, N. M., Kalynenko, L. V., & Borysova, A. S. (2021). <i>The first steps towards the organization of civil protection at the basic level of local self-government: a series of practical advisors</i> (P. B. Volianskoho, S. A. Partaliana. Red). IDU ND TsZ, Series 9.</p>
<p>Лист Управління з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення Виконавчого комітету Криворізької міської ради "Про надання інформації" № 7/13/106 (2022). https://svoi.kr.ua/novyny/u-razi-vijny-u-kryvomu-rozi-gotovi-do-vykorystannya-39-bomboshovyshh-iz-338/.</p>	<p>Letter from the Office for Emergency Situations and Civil Protection of the Population of the Executive Committee of the Kryvyi Rih City Council "On Providing Information" No. 7/13/106 (2022). https://svoi.kr.ua/novyny/u-razi-vijny-u-kryvomu-rozi-gotovi-do-vykorystannya-39-bomboshovyshh-iz-338/.</p>
<p>Майборода, Р. І., Рашкевич, Н. В., Щолоков, Е. Е., & Отрош, Ю. А. (2022). Доступність захисних споруд цивільного захисту для маломобільних груп населення. <i>Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення</i> (с. 173–17470). ФО-П Шпак В.Б.</p>	<p>Maiboroda, R. I., Rashkevych, N. V., Shholokov, E. E., & Otrosh, Yu. A. (2022). Availability of protective structures of civil protection for low-mobility population groups. <i>Information society: technological, economic and technical aspects of formation</i> (pp. 173–17470). FO-P Shpak V.B.</p>
<p>Мінрегіон України, Державне підприємство "Укравхбудінформ". (2018). <i>Будинки і споруди. Захисні споруди цивільного захисту</i> (ДБН В.2.2-5-97. Зміна № 3). Видання офіційне.</p>	<p>Ministry of Regions of Ukraine, State Enterprise "Ukrakhbudinform". (2018). <i>Buildings and structures. Protective structures of civil protection</i> (DBN B.2.2-5-97. Change No. 3). <i>The publication is official</i>.</p>
<p>Офіційний вебсайт Криворізької міської ради та її виконавчого комітету. (2022, 25 лютого). <i>Перелік сховищ цивільного захисту м. Кривого Рогу. Інформація від Об'єднаного штабу територіальної оборони Кривого Рогу станом на 24.02.2022 р.</i> https://kr.gov.ua/ua/news/pg/240222673157270_n/.</p>	<p>The official website of the Kryvyi Rih City Council and its executive committee. (2022, February 25). <i>List of storage facilities of the city of Kryvyi Rih. Information from the Joint Headquarters of the Territorial Defense of Kryvyi Rih as of February 24, 2022.</i> https://kr.gov.ua/ua/news/pg/240222673157270_n/.</p>
<p>Постанова Кабінету Міністрів України "Деякі питання використання захисних споруд цивільного захисту" № 138 (2017). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/138-2017-%D0%BF#n12.</p>	<p>Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of the use of protective structures of civil protection" No. 138 (2017). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/138-2017-%D0%BF#n12.</p>
<p>Савицький, М. В., Нікіфорова, Т. Д., Шехоркіна, С. Є., & Шляхов, К. В. (2022). Швидкоспоруджувана захисна споруда цивільного захисту. У М. Савицький, В. Данішевський, О. Тимошенко (Ред.) <i>"Переможемо – відбудуємо!"</i> (с. 86–87). ДВНЗ ПДАБА. https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2023/06/Zbimyktez-Peremozhemo-vidbuduyemo.pdf.</p>	<p>Savytskyi, M. V., Nikiforova, T. D., Shekhorkina, S. Ye., & Shliakhov, K. V. (2022). Rapidly constructed protective structure of civil protection. In M. Savytskyi, V. Danishevskiy, O. Tymoshenko (Eds.) <i>"We will win – we will rebuild!"</i> (pp. 86–87). DVNZ PDABA. https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2023/06/Zbimyktez-Peremozhemo-vidbuduyemo.pdf.</p>
<p>Свої Кривий Ріг. (2022, 09 лютого). <i>У разі війни у Кривому Розі готові до використання 39 бомбосховищ із 338.</i> https://svoi.kr.ua/novyny/u-razi-vijny-u-kryvomu-rozi-gotovi-do-vykorystannya-39-bomboshovyshh-iz-338/.</p>	<p>Our Kryvyi Rih. (2022, February 9). <i>In case of war, 39 bomb shelters out of 338 are ready for use in Kryvyi Rih.</i> https://svoi.kr.ua/novyny/u-razi-vijny-u-kryvomu-rozi-gotovi-do-vykorystannya-39-bomboshovyshh-iz-338/.</p>
<p>Сервіс Air-alarms.in.ua. (б. д.). <i>Статистика повітряних тривог.</i> https://air-alarms.in.ua/#statistic.</p>	<p>Service Air-alarms.in.ua. (n. d.). <i>Statistics of air alarms.</i> https://air-alarms.in.ua/#statistic.</p>

<p>Страна.ua. (2022, 8 листопада). У Дніпрі на зупинках встановили бетонні зупинки, в яких можна сховатися під час тривоги. https://strana.today/news/414600-v-dnepre-ustanovili-betonnye-ostanovki-dlja-zashchity-vo-vremja-vozdushnoj-trevohi.html.</p>	<p>Strana.ua. (2022, November 8). In Dnipro, concrete stops were installed at bus stops, in which you can hide during an emergency. https://strana.today/news/414600-v-dnepre-ustanovili-betonnye-ostanovki-dlja-zashchity-vo-vremja-vozdushnoj-trevohi.html.</p>
<p>У Дніпрі на зупинках встановили бетонні зупинки, в яких можна сховатися під час тривоги: Страна.ua: 08.11.2022. URL: https://strana.today/news/414600-v-dnepre-ustanovili-betonnye-ostanovki-dlja-zashchity-vo-vremja-vozdushnoj-trevohi.html (дата звернення: 10.11.2022).</p>	<p>In Dnipro, concrete stops were installed at bus stops, in which you can hide during an emergency: Strana.ua: 08.11.2022. URL: https://strana.today/news/414600-v-dnepre-ustanovili-betonnye-ostanovki-dlja-zashchity-vo-vremja-vozdushnoj-trevohi.html (дата звернення: 10.11.2022).</p>
<p>Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України" № 392/2020 (2020). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12.</p>	<p>Decree of the President of Ukraine "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated September 14, 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine" No. 392/2020 (2020). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12.</p>
<p>Фаріон-Мельник, А., Будник, Л., & Голомовзий, А. (2021). Захист цивільного населення України в контексті гібридної війни. <i>Галицький економічний вісник</i>, 68(1), 26–36. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.01.026.</p>	<p>Farion-Melnyk, A., Budnyk, L., & Holomovzyi, A. (2021). Protection of the civilian population of Ukraine in the context of hybrid warfare. <i>Galician Economic Bulletin</i>, 68(1), 26–36. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2021.01.026.</p>
<p>Шойко, В. А. (2020). Нормативно-правове регулювання цивільного захисту щодо формування механізмів державного управління у даній сфері. <i>Науковий вісник: Державне управління</i>, 2(4), 380–390. https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-2(4)-380-390.</p>	<p>Shoyko, V. A. (2020). Normative and legal regulation of civil protection in relation to the formation of state management mechanisms in this area. <i>Scientific Bulletin: State Administration</i>, 2(4), 380–390. https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-2(4)-380-390.</p>

Конфлікт інтересів: Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору.

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.

Внесок авторів: Веселов М. Ю. – 60%, Забеділіна А. С. – 40%.

Веселов М., Забеділіна А. Цивільний захист населення в умовах воєнного стану. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2023. № 4. С. 98-114. Серія. Юридичні науки. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(129\)09](https://doi.org/10.31617/3.2023(129)09)

Надійшла до редакції 11.08.2023.

Прийнято до друку 29.08.2023.

Публікація онлайн 03.09.2023.